

Η ΚΑΥΣΗ ΤΩΝ ΝΕΚΡΩΝ
ΚΑΙ ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ

Τοῦ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ ΜΑΡΙΝΟΥ,
Ἀντιπροέδρου τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας

Ἡ μελέτη τῆς ἱστορίας ἀποδεικνύει ὅτι εἰς τὴν ἀρχαιότητα ἀπαντοῦν καὶ οἱ δύο τρόποι ἀπαλλαγῆς τῶν ζώντων ἀπὸ τοῦ νεκροῦ σώματος τοῦ συνανθρώπου τους. Ἔτσι, στὴν Ἰλιάδα ὑπάρχει ἡ γνωστὴ φράσις «ἀεὶ δέ πυραὶ νεκρῶν ἐκαίοντο θαμειαί», δηλαδή ἀδιάκοπα ἔκαιγαν πυρές μὲ νεκρούς, ὁ δὲ Πάτροκλος εἶπεν ὅτι: «Δέν θά ξαναγυρίσω πιά ἀπὸ τόν Ἄδη, ὅταν μέ κάψετε πάνω στήν πυρά». Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά εἶναι γνωστὴ ἡ φοβερὴ σύγκρουσις τῆς Ἀντιγόνης μὲ τόν Κρέοντα, ὁ ὁποῖος εἶχε ἀπαγορεύσει τὴν ταφή τοῦ Πολυνείκου, παραβιάζοντας ἔτσι τὴν ἀσάλευτον ἐπιταγὴν τῶν Θεῶν «τᾶγραπτα κάσφαλῆ θεῶν νόμιμα», τὰ ὁποῖα δέν ἰσχύουν μόνον σήμερον ἢ χθές, «ἀλλ' ἀείποτε ζῆ ταῦτα κούδεις εἶδεν ἐξ ὄτου ἴφάνη»¹.

Μετά ὅμως τὴν ἐμφάνισι τοῦ Χριστιανισμοῦ ἡ καῦσις τῶν νεκρῶν ἐθεωρήθη ὅτι δέν συμβιβάζεται μὲ τὴν διδασκαλία τῶν εὐαγγελίων, εἰς τὰ ὁποῖα τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου χαρακτηρίζεται ὡς ναὸς τοῦ Θεοῦ καὶ πρέπει νά τυγχάνη σεβασμοῦ ὄχι μόνον ζῶντος τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ μετά τόν θάνατόν του, τῆς καύσεως θεωρουμένης ὡς προσβολῆς, διότι δέν ἀφίεται τοῦτο νά ἀποσυντεθῆ φυσιολογικά ἐντός τοῦ χώματος ἀπὸ τόν ὁποῖον προέρχεται κατὰ τὴν γνωστὴν φράσιν «χοῦς εἶ καὶ εἰς χοῦν ἀπελεύση» (χῶμα εἶσαι καὶ στό χῶμα θά ἐπιστρέψεις).

Οἱ λόγοι γιὰ τοὺς ὁποίους ἐπιβάλλεται ἀντὶ τοῦ ἐνταφιασμοῦ ἡ καῦσις τῶν νεκρῶν εἶναι ἀρκετοὶ καὶ ὄχι εὐκαταφρόνητοι, σύμφωνα μὲ τοὺς ὁπαδούς τῆς καύσεως. Ἔτσι γίνεται ἐπὶ κλησις τῆς ἀνάγκης νά ἐξοικονομηθῆ χῶρος ἐν ὄψει τοῦ ὑπερπληθυσμοῦ, τῆς ἐκρήξεως ὅπως λέγεται συνήθως τῶν μεγαλουπόλεων καὶ τῆς ἀδυναμίας τῶν κοιμητηρίων νά χωρέσουν τοὺς νεκρούς. Γίνεται, ἐπίσης, ἐπὶ κλησις λόγων ὑγείας ἐκ τῆς μόλυνσεως τοῦ ὑπεδάφους καὶ τοῦ τυχόν ὑπάρχοντος ὑδροφόρου ὁρίζοντος τῆς περιοχῆς, ἢ ἐπὶ κλησις ἄλλων παραγόντων, ὅπως εἶναι ἡ ὄχι εὐχάριστος ἀτμόσφαιρα, ἡ ὁποῖα δημιουργεῖται διὰ τοὺς οἰκείους τοῦ νεκροῦ κατὰ τόν χρόνο τῆς ἐκταφῆς, ὅταν μάλιστα ὁ νεκρὸς δέν ἔχει ἀποσυντεθεῖ.

Οἱ λόγοι αὐτοὶ ἐπιδέχονται βεβαίως ἀντίλογον, ὁ ὁποῖος μπο-

εἶ νά εἶναι συντριπτικός, τό ζήτημα ὅμως δέν εἶναι νά διατυπωθῆ ἓνας ἀντίλογος, ἀλλά νά ἐρευνηθῆ ἡ θεμελιακή βάση εἰς τήν ὁποίαν στηρίζεται ἡ τηρουμένη μέχρι σήμερον, σέ μεγάλο ἀριθμό λαῶν, πρακτική ἐνταφιασμοῦ καί ὄχι καύσεως τῶν νεκρῶν.

Τό ζήτημα εἶναι συνυφασμένον ἀρρήκτως μέ τήν θρησκείαν. Ἔτσι σέ ὠρισμένες χώρες, ὅπου ἡ πλειοψηφία τοῦ λαοῦ καί δὴ καί ἡ συντριπτική δέν εἶναι χριστιανοί, ἡ καῦσις ἐπιβάλλεται διά λόγους θρησκευτικούς, ὅπως π.χ. στήν Ἰνδία. Ἀντίθετα, στό Ἰσραήλ καί στίς μουσουλμανικές χώρες οὐδεμία συζήτησις γίνεται διά καῦσιν. Καί τέλος, κατά τήν χριστιανικήν ἀντίληψιν ἡ καῦσις εἶναι ἀποκρουστέα, διότι ὁ νεκρός πρέπει νά ἐνταφιάζεται.

Συνεπῶς, ἐκεῖνο τό ὁποῖον πρέπει νά ἐρευνηθῆ καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τήν χώραν μας, ἡ ὁποία κατοικεῖται κατά συντριπτική πλειοψηφία ἀπό χριστιανούς καί δὴ ὀρθοδόξους, δέν εἶναι τό ἐάν ἐπιβάλλεται ἐκ λόγων θρησκευτικῶν ἡ καῦσις τῶν νεκρῶν, ἀλλά τό ἐάν εἶναι δυνατόν νά θεσπισθῆ αὕτη διά νόμου ἢ ἄν τοῦτο ἀποκλείεται ἀπό τό Σύνταγμα.

Εἶναι γεγονός καί δέν ἀμφισβητεῖται, ὅτι κατά τήν χριστιανικήν ἀντίληψιν ἡ ταφή συνάπτεται μέ θρησκευτικούς λόγους. Τούτου δεκτοῦ γενομένου, ἡ πεποίθησις ὅτι ὁ νεκρός πρέπει νά ἐνταφιάζεται εἶναι πεποίθησις θρησκευτική, ἀποτελεῖ περιεχόμενον τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως καί ἐφ' ὅσον ἡ πεποίθησις αὕτη δέν προσβάλλει τήν δημόσια τάξιν ἢ τά χρηστά ἤθη πρέπει νά εἶναι σεβαστή ἀκόμα καί ἐάν θεωρηθῆ ἀστεία, βλακώδης ἢ ἀνόητη. Ἐξ ἄλλου δόγμα, κατά τήν ὀρθόδοξον ἀντίληψιν, εἶναι ἡ ἀποκεκαλυμμένη ἀλήθεια. Ἡ ἄποψη ὅτι ὁ νεκρός πρέπει νά ἐνταφιάζεται δέν εἶναι δόγμα, εἶναι ὅμως ἀποτέλεσμα μακροχρονίου πρακτικῆς συναπτομένης μέ θρησκευτικές πεποιθήσεις. Εἶναι ἔθος, τό ὁποῖον ἐτηρήθη ἀνέκαθεν εἰς τήν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ἡ ὁποία ἔχει, θεμιτήν κατά τό Σύνταγμα, ἀξίωσιν νά μή παραβιασθῆ ἐν τούτῳ ἡ συνείδησις τῶν πιστῶν. Καί ἡ συνείδησις αὕτη θά παραβιασθῆ, ἐάν ἐπιβληθῆ ἡ καῦσις τῶν νε-

κρῶν ὡς ὑποχρεωτικός καί ἀποκλειστικός τρόπος καταστροφῆς τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος.

Ἐκεῖνο τό ὁποῖον δύναται νά πράξη ὁ Ἕλλην νομοθέτης εἶναι νά προβλέψη ὅτι οἱ νεκροί δύνανται, ἀντί νά ἐνταφιάζωνται, νά ἀποτεφρώνωνται, ἐφ' ὅσον ἔχουν ἐκφράσει τήν ἐπιθυμίαν αὐτήν διά διαθήκης ἢ τό ἐπιθυμοῦν οἱ οἰκεῖοι τους καί οὐδέν ἐν τούτῳ ὑφίσταται κώλυμα. Ἐγώ μάλιστα θά προχωροῦσα καί θά ἔλεγα ὅτι ἡ καῦσις τῶν νεκρῶν δέν εἶναι ἀπαραίτητον κατά τόν νόμον καί τό Σύνταγμα νά θεσπισθῇ νομοθετικά. Ἡ καῦσις τῶν νεκρῶν εἶναι μιά μέθοδος καταστροφῆς τοῦ πτώματος καί ἐφ' ὅσον δέν προσκρούει στόν ποινικό νόμον (οὔτε δολοφονία εἶναι, οὔτε προσβολή τῆς μνήμης τοῦ νεκροῦ, ἐφ' ὅσον γίνεται μέ τήν συγκατάθεσιν τῶν οἰκείων τοῦ νεκροῦ) οὔτε ἄλλως πως ἀπαγορεύεται, δέν βλέπω διά ποῖον λόγον νά ἀπαιτῆται εἰδική διάταξις νόμου διά νά ἐνεργηθῇ. Ἄλλωστε, στά σύγχρονα δημοκρατικά πολιτεύματα ὁ πολίτης δύναται νά πράξη κάθε τί πού δέν ἀπαγορεύεται ρητά ἀπό τόν νόμον καί ὄχι μόνον ὅ,τι ἐπιτρέπεται ἀπό αὐτόν.

Ποίαν ὁμως στάσιν ἔλαβεν ἐπί τοῦ θέματος ἡ νομολογία τῶν Ἑλληνικῶν Δικαστηρίων;

Τό 1986 ὑπεβλήθη εἰς τό Πρωτοδικεῖον Ἀθηνῶν αἴτησις, ὅπως ἀναγνωρισθῇ κατά τήν ἐπαναφορᾶν διαδικασίας, σωματεῖον ὑπό τήν ἐπωνυμίαν «Σύνδεσμος φίλων ἀποτέφρωσης».

Τό Πρωτοδικεῖον στήν ἀρχήν τῆς ἀποφάσεως του ἀναλύει τήν ἔννοιαν τοῦ ὅρου δημοσία τάξις, δεχόμενον ὅτι ἡ δημοσία τάξις «ἐκφράζει τό σύνολο πρωταρχικῆς καί θεμελιώδους σημασίας ἀρχῶν καί ἀντιλήψεων ἠθικοῦ, πολιτικοῦ, κοινωνικοῦ ἢ οικονομικοῦ χαρακτήρα, οἱ ὁποῖες διέπουν τήν ζωήν στήν Ἑλλάδα σέ ὠρισμένο χρόνο». Στή συνέχεια τό δικαστήριον ἀναφερόμενον στό ἄρθρον 3 τοῦ Συντάγματος, δέχεται ὅτι «οἱ θεμελιώδεις ἀντιλήψεις περί ἠθικῆς τῆς ὀρθοδοξίας ἐπικρατοῦν στήν Ἑλλάδα ἀπό τή γέννηση καί μετάδοση τοῦ χριστιανισμοῦ» καί καταλήγει στό ὅτι «ἡ μακροχρόνια παράδοση καί τό ἀπό αἰῶνες ἔθιμο τῆς Ἐκκλησίας δέχονται τήν ταφή καί ὄχι τήν καύ-

ση», ἡ ὁποία εἶναι ἀντίθετη πρὸς τὴν ὀρθή πίστη τοῦ χριστιανισμοῦ.

Ἐν ὄψει αὐτοῦ τό δικαστήριον καταλήγει στό συμπέρασμα ὅτι δέν μπορεῖ νά ἀναγνωρίσῃ τό ρηθέν σωματεῖον, διότι ὁ σκοπός του, συνιστάμενος στήν καταβολή προσπαθειῶν διά τὴν καθιέρωσιν τῆς καύσεως τῶν νεκρῶν δι' ὅσους τό ἐπιθυμοῦν, δέν εἶναι σύννομος καί σύμφωνα μέ ὅσα ἐξετέθησαν «ἀντίκειται στίς ἀντιλήψεις περί ἠθικῆς καί στούς κανόνες Δημοσίας Τάξεως»².

Ἡ ἀπόφασις αὐτή εἶναι ἀπό πολλές ἀπόψεις ἀτυχής, διά νά μή χρησιμοποιήσω βαρύτερη ἔκφρασιν.

Πρῶτον, εἶναι ἐλλειπής κατά τόν συλλογισμόν της, διότι διακηρύσσει ὅτι ἡ καῦσις τῶν νεκρῶν ἀντίκειται στούς κανόνες ἠθικῆς καί δημοσίας τάξεως, χωρίς νά προσδιορίζη ποιοί εἶναι αὐτοί οἱ κανόνες.

Δεύτερον, ἐάν ἐννοῆ ὅτι ἐπειδή ἡ Ἐκκλησία δέν δέχεται τὴν καῦσιν τῶν νεκρῶν, τότε ἡ παρά τὴν ἀντίθετη γνώμη τῆς Ἐκκλησίας καῦσις τῶν νεκρῶν ἀντίκειται στήν ἠθική καί τὴν δημοσία τάξιν, ἡ κρίσις αὐτή τοῦ δικαστηρίου εἶναι ὄχι μόνον λανθασμένη, ἀλλά καί ἐπικίνδυνη διά τό δημοκρατικόν πολίτευμα. Ἄλλοίμονον ἐάν χαρακτηρίζαμε ὡς ἀντίθετη πρὸς τὴν ἠθική καί τὴν δημοσίαν τάξιν κάθε ἀρχὴν τὴν ὁποίαν δέν δέχεται ἡ Ἐκκλησία. Τότε ἔπρεπε νά ἀπαγορεύσωμε τὴν δραστηριότητα ὅλων τῶν μὴ ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ἢ ὀρησκειτικῶν κοινοτήτων. Δηλαδή ἐπιστροφή στόν Μεσαίωνα. Κάτι τέτοιο ὅμως οὔτε ἡ Ἑλληνική Πολιτεία τό διανοήθηκε, οὔτε ἡ Ἐκκλησία τό θέλει.

Ἡ λύσις, τὴν ὁποίαν ἔδωσε ἡ ἀπόφασις αὐτή, ἀνετράπη μέ τὴν ὑπ' ἀριθμ. 1702/88 ἀπόφασιν τοῦ Ἐφετείου Ἀθηνῶν³, ἡ ὁποία ἐξεδόθη ἐξ ἀφορμῆς αἰτήσεως ἄλλου σωματείου φίλων τῆς ἀποτεφρώσεως καί ἡ ὁποία ἐδέχθη ὅτι οἱ ἀπόψεις περί καύσεως τῶν νεκρῶν οὔτε στήν δημοσία τάξιν οὔτε στά χρηστά ἦθη ἀντίκεινται. Ἡ ἀπόφασις ὅμως αὐτή δέχεται μέ ἐπιχειρηματολογία, ἡ ὁποία, ἐμένα τουλάχιστον δέν μέ πείθει, ὅτι ἀπαιτεῖται νόμος διά νά γίνῃ καῦσις τῶν νεκρῶν.

Συμπέρασμα: Προσωπικά τάσσομαι ὑπέρ τῆς ἀπόψεως ὅτι ἡ καῦσις δέν εἶναι δυνατόν νά καταστῆ διά νόμου ὑποχρεωτική. Ἀντίθετα, ὅποιος θέλει ἔχει τό δικαίωμα νά ὀρίση μέ τήν διαθήκη του ὅτι ἐπιθυμεῖ ὅπως τό σῶμα του, μετά τόν θάνατόν του, ἀποτεφρωθῆ. Καί ἡ ἐπιθυμία του αὐτή πρέπει νά γίνη σεβαστή, ἡ δέ Πολιτεία δέν μπορεῖ νά ἀπαγορεύσῃ, στήν περίπτωσι αὐτή, τήν καῦσιν τοῦ πτώματος. Ἐάν ὁ νεκρός δέν εἶχεν ὀρίσει διά διαθήκης τόν τρόπον καταστροφῆς τοῦ πτώματός του, δύνανται νά ἀποφασίσουν περί αὐτοῦ οἱ κληρονόμοι του.

Στό σημεῖο ὅμως αὐτό τίθεται τό ἐπόμενο ζήτημα. Ποίαν στάσιν θά τηρήσῃ ἡ Ἐκκλησία εἰς περίπτωσιν πού θά κληθῆ νά ἱερουργήσῃ τήν ἐναπόθεσιν τῆς τέφρας εἰς εἰδικόν μαυσωλεῖον μετά τήν καῦσιν ἢ ἐάν κληθῆ νά ἱερολογήσῃ τήν διαδικασίαν τῆς καύσεως;

Ἐχω τήν γνώμην, ὅτι ἐάν ἡ Ἐκκλησία θεωρῆ τήν καῦσιν ἀντίθετη μέ τήν μακράν παράδοσιν της ἔχει κάθε δικαίωμα νά ἀρνηθῆ κάθε εἶδους εὐχή, προσευχή ἢ ἱερολογία στίς περιπτώσεις αὐτές καί κανεῖς, οὔτε ἡ Πολιτεία οὔτε οἱ οἰκεῖοι τοῦ θανόντος μποροῦν νά ἐξαναγκάσουν τήν Ἐκκλησία νά ἐνεργήσῃ ἀντίθετα πρός τίς πεποιθήσεις της, διότι καί αὐτή ἔχει δικαίωμα στήν θρησκευτικήν ἐλευθερίαν, ἀρνούμενη νά κάνῃ κάτι τό ὅποῖον πιστεύει ὅτι δέν εἶναι ἐκκλησιαστικά ὀρθόν καί πρέπει οἱ πεποιθήσεις αὐτές νά εἶναι σεβαστές, ὅπως σεβαστή πρέπει νά εἶναι καί ἡ ἐπιθυμία κάθε ἀνθρώπου νά ἐνταφιασθῆ τό πτώμα του μετά τόν θάνατόν του ἢ, ἀντίθετα, νά ἀποτεφρωθῆ, ἐάν αὐτό ἐπιθυμῆ. Καί διά νά κλείσω μέ μίαν προσωπικήν πεποίθησιν: Ἐάν δημιουργηθοῦν τεχνικές δυνατότητες ἀποτεφρώσεως τῶν νεκρῶν, ἔστω καί χωρίς νομοθετικήν πρόβλεψιν, διότι ἐγώ, δέν νομίζω ὅτι ἀπαιτεῖται νόμος, εἶμαι βέβαιος ὅτι ἐλάχιστες θά εἶναι οἱ περιπτώσεις ἀποτεφρώσεως, ὅπως ἐλάχιστοι εἶναι ἀναλογικά καί οἱ πολιτικοί γάμοι, διά νά ἀποδειχθῆ ἀκόμη μιά φορά ἡ βαθειά πίστις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ πρός τήν διδασκαλίαν καί τήν παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας του, τῆς Ἐκκλησίας αὐτῆς στήν ὁποίαν τόσα πολλά ὀφείλει καί ἡ ὁποία πρόκειται νά δια-

δραματίση, ὑπό τήν νέα μάλιστα ἡγεσίαν της, ἀποφασιστικόν ρόλον στό νέον αἰῶνα πού ἔρχεται γεμάτος ὑποσχέσεις καί ἀπειλές⁴.

Σημειώσεις

1. Σοφοκλέους, *Ἀντιγόνη*, στίχ. 454 κ.έξῃς.
2. Πρόκειται διά τήν ὑπ' ἀριθμ. 1819/1986 ἀπόφασιν τοῦ Πολυμελοῦς Πρωτοδικείου Ἀθηνῶν.
3. Βλ. τήν ἀπόφασιν αὐτήν δημοσιευομένην εἰς τό «*Νομικόν Βῆμα*», τόμ. 37, σελ. 260, ἔνθα καί σχόλιον τοῦ Ἰ. Κονιδάρη.
4. Διά τήν καῦσιν τῶν νεκρῶν βλ. μεταξύ ἄλλων καί τίς ἐξῆς μελέτες: Εὐαγ. Μαντζουνέα, *Ἡ καῦσις τῶν νεκρῶν*, Ἀθῆναι 1987. Παναγιώτη Μπούμη, *Ἡ καύση τῶν σωμάτων*, ἐκδ. Ἐπτάλοφος, Ἀθῆναι 1999. Εὐαγ. Λέκκου, *Ταφή ἢ καύση τῶν νεκρῶν*; ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθήνα 1994. Πρωτοπρ. Γεωργίου Μεταλληνοῦ, *Ἡ ταφή τῶν νεκρῶν καρδιά τοῦ πολιτισμοῦ μας*, στήν ἐφημερίδα «Ἡ Χριστιανική», τῆς 25ης Φεβρουαρίου 1999. Τοῦ αὐτοῦ, *Καύση ἢ ταφή*; στό περιοδικό «*Παρακαταθήκη*», τοῦ Συλλόγου «Ρωμηοσύνη καί Ὁρθόδοξία», τεῦχος Νοεμβρίου – Δεκεμβρίου 1998. Εὐαγ. Σκορδᾶ, *Τό ἐπίκαιρο θέμα τῆς καύσης τῶν νεκρῶν καί ἡ θέση τῆς Ἐκκλησίας*, στήν ἐφημερίδα «Ἡ Χριστιανική», τῆς 28ης Ἰανουαρίου 1999. Ἀρχιμ. Νικολάου Χατζηνικολάου, *Καύση νεκρῶν: ἀμετάκλητη λήθη ἢ αἰῶνια μνήμη*; στήν ἐφημερίδα «Ἡ Καθημερινή» τῆς 17ης Ἰανουαρίου 1999.